

MYŠLENÍ
SOUČASNOSTI

Neuronální člověk

Catherine Malabou

KAROLINUM

Neuronální člověk

Catherine Malabou

Z francouzských originálů *La plasticité au soir de l'écriture*
(Éditions Léo Scheer) a *Que faire de notre cerveau?*
(Bayard Éditions) přeložil a doslov napsal Miroslav Petříček.

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2026

Edici Myšlení současnosti řídí Miroslav Petříček
Redakce Jan Havlíček
Jazyková korektura Dana Hamerlová
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První české vydání

Originally published in 2005 under the title *La plasticité au soir de l'écriture* by Éditions Léo Scheer, Paris 2005.
Text © Éditions Léo Scheer
Que faire de notre cerveau? © Bayard Éditions, 2004
by Catherine Malabou
Translation © Miroslav Petříček, 2026
Epilogue © Miroslav Petříček, 2026

ISBN 978-80-246-6210-7
ISBN 978-80-246-6211-4 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Plastičnost za soumraku psaní	/7
Co dělat s naším mozkiem?	/83
Anarchie plastičnosti a epigenetické paradigma (<i>Miroslav Petříček</i>)	/169

PLASTIČNOST ZA SOUMRAKU PSANÍ
DIALEKTIKA, DESTRUKCE, DEKONSTRUKCE

Pro Jacquesse Derridu

Tento text je portrétem. Portrétem pojmu plasticnost. Přesněji: vykresluje formu jistých dějin, pohybu, během něžž se tento pojem prosazuje jako styl dějin.

Mezi Hegelem a Heideggerem, mezi Heideggerem a Derridou se odehrál riskantní vývoj formy, který nedovoluje, abychom formu nakonec a jednoduše ztotožňovali s přítomností. Forma se vskrytu sama proměnila. A dnes již ukazuje svou skutečnou povahu: je plastická.

Když líčím tento nástup něčeho docela nového, v jistém smyslu líčím svůj vlastní intelektuální život a takto odpovím na výzvu nové řady Variace nakladatelství Léo Scheer: bilancovat určitou cestu, formativní proměnu.

Velké dějiny toho, co se objevuje s koncem écriture, písma a psaní, tedy nahlížím zorným úhlem malých dějin filosofky, která při zpětném sledování dialogu dialektiky, „destrukce“ a dekonstrukce zasazuje své knihy i svou cestu, kterou se ubírala, právě do této perspektivy.¹ Analýze se věnuji v situaci, v níž splývá globální problém konce písma s mnohem osobnějším problémem truchlení. Proměna doby s vnitřní metamorfózou. Tato koincidence pak jedinečným způsobem zabarvuje pojem soumraku a propůjčuje mu jeho zvláštní hutnost.

¹ Knihy, o nichž zde budu mluvit, jsou ty, které jsem publikovala: v roce 1996 *L'Avenir de Hegel. Plasticité, temporalité, dialectique* (Vrin); v roce 1999 spolu s Jacquesem Derridou *La contre-allée* (La Quinzaine Littéraire – Louis Vuitton); v roce 2000 *Plasticité*, akta kolokvia Fresnoy (Éditions Léo Scheer); v roce 2004 *Le Change Heidegger. Du fantastique en philosophie* (Éditions Léo Scheer) a *Que faire de notre cerveau?* (Bayard).

I

O JEDNOM ZVLÁŠTNÍM PŘEDMĚTU

Máme-li vstoupit do soumraku, musím vás vyzvat, abyste můj pojmový portrét chápali jako *transformační masku*.

Neobvyklý umělecký sklon zrozený v obtížně situovatelném rozbřesku daleko od Francie na západním pobřeží severní Ameriky, v Číně, na Sibiři, Novém Zélandu a snad i v Indii a Persii zanechal své stopy formou masek, které navzdory nezměrné odlehlosti zemí i národů, jež je střeží, vykazují nápadnou strukturní analogii: jsou to masky zmnožené, sestavené z více tváří, z masek masek, chcete-li. Jak vysvětluje Lévi-Strauss, jsou to taneční masky prodchnuté tajemstvím a přísnoští, které se náhle rozevírají jako okenice, „aby jedna tvář nechala působit druhou, a někdy v pozadí druhé i třetí“.² Nazývají se *transformačními maskami*.

Transformační masky nikdy nedávají spatřit obličej, který maskují. Nejsou ani přizpůsobené tváři, nepřiléhají k tomu, co modelují, a nemají je ani zastírat. Otevírají se a uzavírají jen

² Claude Lévi-Strauss: *Cesta masek*, přel. Zdeněk Justoň, Liberec – Praha: Dauphin 1996, s. 37. Jeden ze sálů Amerického muzea přírodních dějin je celý zasvěcen umění indiánů na severozápadě Spojených států a Kanady a jsou zde i některé z nejkrásnějších transformačních masek. Lévi-Strauss popisuje sám tento sál takto: „Je jedno magické místo v New Yorku, kde si dávají schůzku sny z dětství; kde věkovité kmeny stromů zpívají a mluví; kde záhadné předměty hledí na návštěvníka s úzkostnou strnulostí svých tváří; kde zvířata v nadlidské laskavosti spojují své malé tlapky, jako se spínají ruce k modlitbě, a takto se modlíce, chtějí vyvolenému získat právo postavit si palác bobra, sloužit mu jako průvodci do království tuleňů nebo ho zasvětit mystickým polibkem do jazyka žáby nebo ledňáčka. To místo, kterému zastaralé, ale současně účinné muzeální metody dodávají dodatečnou vážnost polostínu jeskyní a hromady předmětů ze ztracených pokladů, je k vidění každý den od deseti hodin do pěti v Americkém muzeu přírodních dějin: v obrovském sále v přízemí, které je zasvěceno indiánským kmenům žijícím na území od Aljašky až po Britskou Kolumbii.“ Ibid., s. 9 (upr. překl.).

vůči jiným maskám. Nevedou tedy k proměně někoho či něčeho; jejich bytí spočívá v ose, jež je uvnitř rozděluje. Rovněž se jim říká „členěné masky“. Lévi-Strauss se netají obdivem k jejich „přehnanému daru syntézy“, ³ k jejich schopnosti vytvořit celek z různorodých prvků. Tyto masky, které předvádějí nikoli nějaké přestrojení tváře, nýbrž vztahy transformací strukturuji lidskou tvář (otevřenost k jiným tvářím, uzavřenost vůči jiným), odhalují skrytou vazbu mezi *formální jednotou a členěním, plností formy a možností jejího rozkloubení*.

Máme-li vstoupit do soumraku, musím vás vyzvat, abyste tyto stránky – minulost, kterou líčí, budoucnost, kterou ohlašují – četli tak, jako se rozevírají křídla těchto masek, a abyste za každou z nich hledali setrvalost jisté otázky, avšak takové otázky, kterou setrvalost sama vyvrací z kloubů, totiž otázky *diferencované struktury každé formy* a z druhé strany otázky *formální či figurální jednoty každé difference a každého členění*.

Lévi-Strauss na konci svého studia transformačních masek ve svém etnografickém zkoumání objevil, že členění dvou polovin jedné tváře anebo vzájemné učlenění tváří ve skutečnosti odpovídá linii dělící dva způsoby reprezentace jedné a téže tváře. Členění tváře tedy odkazuje k jinému, o sobě neviditelnému členění toho, co Lévi-Strauss nazval *plastickým a grafickým prokem* masky.

Dvě navzájem skloubené poloviny tvoří tímto způsobem nejčastěji dva spojené profily téže tváře. Tento estetický postup se nazývá „*split representation*“ neboli „zdvojená reprezentace“. ⁴ Čelo je rozdělené do dvou laloků, ústa tvoří jeho dvě protikladné poloviny, tělo jako by bylo ze zadní strany rozštěpeno shora dolů a obě poloviny se přehýbají do stejné roviny. Toto oddělení lze vysvětlit tím, že objekt se chápe a je reprezentován ve *dvojím ohledu*. Masky, říká Lévi-Strauss, „spojuje prvek plastický s grafickým. Oba zmíněné prvky nejsou nezávislé – spojuje je ambivalentní vztah, který je zároveň vztahem opozičním

³ Ibid., s. 38.

⁴ „Split representation“ rozebírá Claude Lévi-Strauss ve své *Anthropologie structurale*, I, Paris: Plon 1958, kap. XIII: „Zdvojené zobrazení v umění Asie a Ameriky“. (Claude Lévi-Strauss: *Strukturální antropologie*, přel. Jindřich Vacek, Praha: Argo 2006, s. 215–232.)

i vztahem funkčním.⁵ Plastický prvek v masce označuje vše, co se vztahuje k tváři a tělu jako svému referentu, zatímco grafický prvek je z řádu ornamentu či ozdoby (tetování nebo malba) na téže tváři či tomtéž těle. Tyto dvě modalities reprezentace symbolizují zdvojení herce a jeho role, individua a jeho sociální osoby. Je zajímavé, že takto učeněné „grafično“ a „plastično“ již neplatí za samostatné entity, takže jedno i druhé si může navzájem směňovat sobě příslušné způsoby označování. Jestliže se tedy masky transformují, je tomu tak právě proto, „modalities výrazu jednoho vždy mění modalities výrazu druhého a naopak“.⁶ Masky tedy odhalují *zaměnitelnost* neboli *vztah proměny plastičnosti a grafičnosti, obrazu a znaku, těla a nápisu*.

Máme-li vstoupit do soumraku, musím vás vyzvat, abyste četli mé texty, jako by byly jediným pokusem situovat na každé stránce studovaných děl či problémů *symbolický šev mezi plastickým a grafickým prokem myšlení*. Snažím se totiž spojit otázku diferenční struktury formy a – na druhé straně – otázku formální struktury difference se záhadou vztahu mezi *figurou a písmem*. Tak vytrvale, jak to jen dovedu, se usiluji pochopit *vztahy* transformace mezi jedním a druhým, jakož i důvod toho, proč se dialog mezi *formou a písmem* utváří jako *struktura*.

Jedna tvář se otevírá k druhé; jedno skloubení přenechává své místo druhému. A možná, že takto to pokračuje do nekonečna. Skryté a jednoduché pouto sjednocující *transformaci a substituci, metamorfózu a nahrazení, protiklad a funkční vztah* znamená, že není možné, aby nějaká figura či forma čistě a prostě byla zajedno se sebou, aby byla se sebou identická. A naopak, avšak stejným způsobem toto pouto znamená, že není možné, aby se tato nejednota se sebou či tento zlom vyjevovaly jinak než jako figura, dávaly se jinak než jako stávání se formou. Moje práce se tedy pokouší rozvinout všechny vrstvy tohoto propojení synkopami.

⁵ Ibid., s. 287. Čes. překl. s. 227.

⁶ Ibid., s. 287. Čes. překl. s. 228.

Mou „transformační masku“ – její první, bezprostředně viditelnou stranu – tvoří skloubení dvou profilů, Hegelova a Heideggerova. Když ji otevřeme, najdeme jinou tvář, další dva profily: Hegelův a Freudův. Třetí tvář skrytá za druhou je celek sestavený z profilu Martina Heideggera a Clauda Lévi-Strausse, čtvrtá konfrontuje Hegela s Derridou. A konečně poslední k sobě klade filosofii a neurovědy. Tento jediný a pětinašobný objekt, tato struktura s mnoha listy je obrazem mého života a mé duše: zdvojených, dělených a rozlomených, avšak současně tajemně a pevně skloubených.

Připomínám-li Clauda Lévi-Strausse, pak tím nejen vyjadřuji dluh, který mám – implicitně i explicitně – vůči strukturalismu, nýbrž si takto mohu v sobě připomenout, co bylo počátkem tak vzdáleným filosofii, totiž své dětství, jež bylo fascinované vším, co se rozděluje, skrývá, vyjevuje a mizí, aniž by se rozlomilo, prostě proto, že *mění formu*, tedy připomenout si svou lásku k podvojnosti, k množení zdvojováním a k proměnlivosti. Tato fascinace přetrvávala a nakonec z ní vznikla mnohostranná filosofická osobnost. Zpočátku toto zrůžňování postupuje jako velmi jednoduché, jasné a pro mne i definitivní skloubení dvou *logických* stránek či podob, které – jak jsem velmi záhy pochopila – odpovídají dvěma způsobům *negace*. A tyto dvě negace – objevila jsem je ve zkušenosti neposlušnosti? – mne od té doby stále vedou dvěma směry současně a tvoří mou paradoxní identitu.

Máme-li vstoupit do soumraku, musím vás vyzvat, abyste mou masku chápali jako objekt s více tvářemi spojený ve svém středu diferencí, či dokonce protikladem dvou typů negativity, to jest dvěma typy difference či protikladu. Cesta mého myšlení

se nalézá na křižovatce dvou logik záporu – na křižovatce, která je jejím neoddiskutovatelným východiskem. Z jedné strany je to negace, jež svým zdvojením *produkuje své řešení* – tedy dialektická negace. Z druhé strany je to negace, jež se svým zdvojením dále diferencuje a přesouvá, aniž by cokoli řešila, a takto *sleduje své odchylování* jako zprostornění čistého rozestupování – tedy dekonstruktivní negace.

Střet těchto dvou logik či dvou typů negativity byl pro mne od počátku neklidným filosofickým domovem, znovu a znovu vyztužovaný a rozvrácený údery, jež jedno „ne“ ustavičně zasazuje druhému.

Tvrdila jsem a teď to opakuji, že jsme neskončili s Hegelem, a nemohu se ubránit úsměvu, když pomyslím na všechny, kdo si mysleli a stále myslí, že mohou naskočit do vlaku jistého údajně postmetafyzického antihegelianismu. Dialektika zjevně nezmizela. Dialektika, destrukce a dekonstrukce jsou ve skutečnosti mnohem spíše pořád mezi námi, navzájem spolu komunikují, a i dnes se vzájemně proměňují. Ostatně právě to ospravedlňuje mnohost tváří mého myšlení, jež se živí směnou a záměnou tohoto typu. Neboť například *ne vždy* v hloubi mé masky *zaujímá Hegel dialektickou pozici*. A *ne vždy je to Derrida, kdo brání pozici difference*. Zajisté, Derrida Hegelovi vytýká, že „popřel bytí mimo logos“, ⁷ to jest, že vypracoval takové pojetí negativna, které je pouze předejrou ke shrnutí a uzavření do sebe bez vychýlení, difference v přítomnosti. Ale někdy Derrida rovněž hájí, a to i proti lévi-straussovskému zaujetí plností původu, „bezvýhradný hegelianismus“. A Heidegger se zase někdy bez omezení hlásí k „celosti struktury“ existence proti chápání struktury, jež je vlastní lingvistům či antropologům, jako čisté „asambláže“ či „diferenciace“. ⁸ A například Freud někdy obhajuje dialektické pojetí truchlení proti špatnému nekonečnu hysterie. A konečně se pak práce neurobiologů shodují s určitou metafyzikou přítomnosti, jakmile jsou přesvědčeni, že popisují pouze nezáměrné neuronální shluky či synaptické sekvence.

⁷ Jacques Derrida: *De la grammatologie*, Paris: Éditions de Minuit 1967, s. 39.

⁸ K tomu viz můj článek Une différence d'écart: Heidegger et Lévi-Strauss, *Revue philosophique de la France et de l'étranger* 127, č. 4 (říjen-prosinec 2002), s. 403–416.

Aktéři a jejich role se tedy vzájemně zastupují, převracejí a zaměňují, znovu a znovu tak předestírají otázku, jež má pro mne zásadní význam: je prostor, v němž se střetávají tyto dvě negativy, sám dialektické povahy, anebo jde o čistou juxtapozici? Jinak řečeno: je linie, na níž se střetávají dva pojmy negativna – dialektický a diferenční –, vedena nějakou tendencí k systému, to jest tendencí k uspořádání konfliktu v nějaké formě, anebo je to trhлина odchýlení ohrožující samo formování formy? Vráťím-li se k tomu, jak Lévi-Strauss popisuje masku, pak je zřejmé, že zde jde o agonistiku formy a jejího rozlamování, systematické jednoty a rozkládání systému.

Tento konflikt či tuto roztržštěnou jednotu je možné vyjádřit buď jako zápas, anebo jako napětí mezi časovou *diferenciací* na jedné straně a čistě *synchronním aspektem* toho, co se střetává, na straně druhé.

Dvě strany masky, dvojí chápání negativna soupeřící o prvenství jsou ovšem ve skutečnosti samy diferencované, množné. Neboť to nejsou jen dvě stránky, nýbrž i sdílení stran na jedné i druhé straně. Dvě formy rozlomení v každé polovině. *Splitting* na druhou. V každé polovině působí za prvé difference času, což je problém, který je jádrem mých dvou knih, *L'Avenir de Hegel* (*Hegelova budoucnost*) a *Le Change Heidegger* (*Změna Heidegger*). V *L'Avenir de Hegel* je řečeno: „Pojem času, s nímž pracuje [hegelovská] filosofie, není ani jednoznačný, ani strnulý. Neboť Hegel pracuje se dvěma časy současně.“⁹ A v knize *Le Change Heidegger* tvrdím, že „číst Heideggera [...] znamená, že náš pohled je ustavičně znejišťován dvěma změnami [...] Vždy vpřed, vždy potom – to je rytmus, který je charakteristický, zabýváme-li se Heideggerem.“¹⁰

Všechno myšlení negativity, ať už dialektické, či nikoli, totiž vždy postupuje ve dvojí časovosti. Na každé straně tak nejsou jen dvě podoby času, nýbrž několik jeho podob, které se vzájemně střetávají. Od *L'Avenir de Hegel* až k *Le Change Heidegger* jsem se tedy stále musela držet uprostřed mezi rozdílnými pojetími časovosti, mezi rozdíly časových ekstasí či epoch uvnitř epochy jediné. Musela jsem nějak porozumět

⁹ C. Malabou: *L'Avenir de Hegel*, s. 28.

¹⁰ C. Malabou: *Le Change Heidegger*, s. 97.

tajemství: proč tolik diferencí, tolik rozštěpení, epochálních růzností, které myšlení nejen nerozlamují, nýbrž naopak tvoří jednotu našeho času? Proč tato rozlomnost, dělitelnost času i onoho „ne“ nevedou k logické a historické schizofrenii či „schizologii“?¹¹ Dnes již chápu, že pojem plastičnosti mne napadl jako příhodné pojmenování jistého aranžmá bytí, jež jsem zprvu pouze akceptovala, aniž jsem mu zcela rozuměla, totiž *spontánní organizace fragmentů*. Organizace, jejímž nejprostším a nejméně nápadným modelem je, jak ještě uvidíme, nervový systém. Plastičnost jako pojem, jemuž je rovněž vlastní „dithyrambický dar syntézy“, mi pak umožnila vnímat formu fragmentace a zároveň najít v pohybu své místo.

Jestliže bych měla vysvětlit tuto podivnou pozici a rovněž i ospravedlnit odkaz k transformační masce, řekla bych, že jsem tyto difference času zakoušela ve znepokojivé synchronii, jako by se oba typy negativity prezentovaly pospolu v jednotě nějakého druhu tváře. Dějiny filosofie se mi od počátku neukazovaly jako dějiny, nýbrž spíše jako rozštěpení dvou dějin, dvou koncepcí dějin a dvou koncepcí filosofie. Koncepcí, které – opakuji – jsou dány současně a každému, kdo se chce zabývat filosofií, a které se již nemohou dávat jinak. Neboť tato dyadická struktura, tato kompozice dvou okenic vlastně vyplývá ze sdílení i dělení tradiční filosofie a její „destrukce“. Záhy jsem tedy bez zdráhání vzala na vědomí, že každá filosofická nauka je nutně vystavena své fragmentarizující „destrukci“, jež je s ní paradoxně současná, a že všechny rozdíly času působící uvnitř téhož myšlení vycházejí a posteriori, třebaže původně, z této síly rozvracení metafyziky, jejíž zkoumání ještě není u konce.

Ačkoli dnes mohu zpětně sledovat etapy své cesty, představil cosi jako chronologii mého intelektuálního života a hlásit se k plastičnosti, nemohu se zbavit pocitu, že toto vše – toto sblížení metafyziky, destrukce a dekonstrukce – se pro mne odehrálo naráz. Jako by tu neexistoval žádný postup od dia-

¹¹ Výraz „schizologie“ jsem si utvořila, abych mohla nějak charakterizovat rozpor bez dialektického řešení. Je běžné, že velcí čtenáři Hegela – Heidegger, Kojève, Koyré, Hyppolite – vidí u Hegela samého skrytý rozpor a chtěli by zde odhalit jistou „schizologickou“ patologii. Viz můj článek *Négatifs de la dialectique. Entre Hegel et le Hegel de Heidegger: Hyppolite, Koyré, Kojève*, *Philosophie* 52, Hegel: Études (1996), s. 37–53.

lektiky k destrukci a od ní k dekonstrukci, jako by toto trojí bylo dáno naráz. Jako by se filosofie a konec filosofie odehrály simultánně. Nikdy jsem neměla čas být – chcete-li – postmoderní, zahájit postupné de-konstituování filosofie. „Post“ pro mne nic neznamená. Půda, po níž jsem se naučila kráčet, byla od počátku zde a ztrácela se mi, byla daná a unikala. Jako zvíře jsem se musela přizpůsobit prostředí, které bylo známé i neznámé, velmi rychle se naučit krotit tuto proměnlivost smyslu a jeho sebepopírání, které vede k tomu, že uniká v okamžiku, kdy se klade. Velice rychle jsem musela přivyknout této formě rozlomení tváře, která se otevírá do několika tváří a vyjevuje mi neuvěřitelnou současnost filosofie, jejího uzavření i toho, co je za tímto uzavřením.

Nakonec jsem se naučila hrát s diferencemi času i synchronií střetávajících se aspektů. Je tedy možné uvažovat o *L'Avenir de Hegel* jako dekonstruktivním čtení Heideggera (jeho pojmu „vulgárního času“), chápat *Le Change Heidegger* jako dialektické čtení Derridy (převedení „différance“ k jejímu metamorf-nímu původu) a rozumět knize *Co dělat s naším mozkiem?* jako „destruktivní“ interpretaci (v heideggerovském smyslu) Freuda či Derridy, protože v tomto textu jde o to vyznačit budoucnost pojmů „zápis“ (*Einschreibung*) a „prorážení“ (*Bahnung*).